

УДК 351.74

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.6.17>

Шевченко Тихін Віталійович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0003-0366-7217

ЕКСТРЕМАЛЬНІ УМОВИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

EXTREME CONDITIONS IN PERFORMING POLICE FUNCTIONS AND THEIR EFFECTS ON ENSURING THE PERSONAL SAFETY OF A POLICE OFFICER

Анотація. Реформування соціально-економічних відносин, переоцінка цінностей у різних сферах суспільного життя породили низку раніше невідомих негативних явищ і процесів у практичній діяльності органів поліції. Пояснюється це тим, що у злочинному середовищі посилюється агресивність, жорстокість та озброєність, суттєво зростають випадки непокорності та опору працівникам поліції з боку правопорушників та злочинців. У цілому ж за останні роки спостерігається стійка тенденція підвищення екстремальності правоохоронної діяльності, пов'язана із застосуванням зброї, забезпеченням правопорядку під час масових заходів, стихійних лих і надзвичайних ситуацій. Як наслідок, усе частіше трапляються події, пов'язані із загибеллю та пораненнями поліцейських, заподіянням їм тілесних ушкоджень під час виконання ними своїх службових обов'язків. Слід зауважити, що участь поліцейських у забезпеченні цілісності держави та відбиття збройної агресії країни-окупанта лише підкреслює актуальність піднятого у статті питання.

Вимушені констатувати, що питанням особистої безпеки поліцейських приділяється недостатньо уваги, що обумовлено непоодинокими негативними чинниками у зазначеній сфері. По-перше, недосконалість чинного законодавства, що регулює питання забезпечення особистої безпеки поліцейських. По-друге, відсутність належних правових, соціальних та медичних гарантій забезпечення особистої безпеки поліцейських. По-третє, відсутність належного матеріально-ресурсного забезпечення поліцейських. По-четверте, ігнорування проблем, які пов'язані із ризиками для особистої безпеки поліцейських, як з боку керівництва так і громадськості, що ускладнює процес виконання покладених на поліцейських завдань.

Слід визнати, що проблеми адміністративно-правового забезпечення особистої безпеки поліцейського в екстремальних умовах досі не отримали належного висвітлення на сторінках наукової літератури. Комплексний аналіз нормативно-правових актів у цій сфері також засвідчив факт того, що значна кількість законодавчих норм містить суттєві недоліки та «слабкі» місця, а деякі з них взагалі не відповідають зміненим умовам розвитку України та реаліям сьогодення.

Ключові слова: Національна поліція, особиста безпека, екстремальні умови, адміністративно-правове регулювання, повноваження, принципи, поліцейські заходи, реалізація, удосконалення, оптимізація.

Abstract. The reformation of socio-economic relations, the reassessment of values in various spheres of social life gave rise to a number of previously unknown negative phenomena and processes in the practical activities of police bodies. This is explained by the fact that aggressiveness, brutality and armed forces are increasing in the criminal environment, cases of disobedience and resistance to police officers on the part of offenders and criminals are increasing significantly. In general, in recent years, there has been a steady trend of increasing the extremity of law enforcement activities related to the use of weapons, ensuring law and order during mass events, natural disasters, and emergency situations. As a result, events related to the death and injury of police officers, causing bodily harm to them during the performance of their official duties, are occurring more and more often. It should be noted that the participation of the police in ensuring the integrity of the state and repelling the armed aggression of the occupying country only emphasizes the relevance of the issue raised in the article.

We are forced to state that not enough attention is paid to the personal safety of police officers, which is due to several negative factors in this area. First, the imperfection of the current legislation regulating the issue of ensuring the personal safety of police officers. Secondly, there is a lack of adequate legal, social and medical guarantees to ensure the personal safety of police officers. Thirdly, the lack of proper material and resource provision of police officers. Fourthly, the ignoring of the problems related to the risks to the personal safety of police officers, both from the management and the public, which complicates the process of fulfilling the tasks assigned to the police.

It should be recognized that the problems of administrative and legal provision of the personal safety of a police officer in extreme conditions have not yet received adequate coverage in the pages of scientific literature. A comprehensive analysis of normative legal acts in this area also proved the fact that a significant number of legislative norms contain significant shortcomings and "weaknesses", and some of them do not at all correspond to the changed conditions of Ukraine's development and the realities of today.

Key words: *National police, personal safety, extreme conditions, administrative and legal regulation, powers, principles, police measures, implementation, improvement, optimization.*

А.О. Толок та О.А. Крюковська у своєму дослідженні акцентують, що в умовах економічної кризи, нерівномірності суспільного розвитку, різкого спаду рівня життя, значних прогалин у законодавстві та інших негативних чинників збільшується кількість осіб, схильних до скоєння злочинів. Враховуючи складну криміногенну ситуацію в Україні, кожна людина повинна вміти захистити себе в ситуаціях, пов'язаних з насильством [1, с. 150].

В.Г. Грибан та О.В. Негодченко зазначають, що діяльність ОВС щодо охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки і боротьби зі злочинністю носить різнобічний, багатогранний характер. Вона здебільшого не є прогнозованою і передбачуваною та залежить від надзвичайних (екстремальних) умов, які можуть виникати як на окремих об'єктах, у населених пунктах, так і у ході припинення правопорушень. Внаслідок загострення кримінальної обстановки, зростання злочинності в її найбільш агресивних формах частішими стали випадки виникнення екстремальних ситуацій, коли життю або здоров'ю працівника ОВС загрожує реальна небезпека. Екстремальні ситуації – це неочікувані, раптово виникаючі небезпечні обставини, які характеризуються невизначеністю, складністю прийняття рішення, гострою конфліктністю, стресовим станом та несуть загрозу життю і здоров'ю працівника, вимагають максимальної мобілізації резервних можливостей його організму [2, с. 264].

Дуже часто, не володіючи необхідними життєвими навичками, не маючи достатньо сформованих внутрішніх механізмів подолання, особистість не може конструктивно вирішити важку ситуацію, що призводить до таких психічних станів, як, наприклад фрустрація, стрес, і наслідок цього – глибокі внутрішні проблеми, які прийнято називати кризою особистості. Вивченням загальних закономірностей психічного життя і діяльності людини, різних соціальних груп в змінених і незвичних екстремальних умовах існування займається галузь психологічної науки – екстремальна психологія, яка виникла в кінці ХХ століття.

Термін «екстремальний» означає не тільки небезпечну подію або сукупність небезпечних

подій, він взаємопов'язаний з діяльністю людини та її існуванням. Екстремальність – це не тільки характер будь-якої ситуації або умов, але і показник внутрішнього психологічного стану. Стихійні лиха, аварії, катастрофи, кризи, конфлікти та інші екстремальні умови часто є неминучими в процесі життєдіяльності людей і, безсумнівно, приводять до стресу. Як ми бачимо, понятійний апарат екстремальності включає в себе основні терміни стресу, ризику, небезпеки, страху та ін. В дослідженні О.М. Столяренко зроблена спроба виділити поняття «екстрем», або «екстремальність», які, на думку автора, характеризує аспекти взаємодії особистості і ситуації. Він називає екстрем фактором, описує його як результат взаємодії екстремальних параметрів середовища та характеристик особистості, як диспозиційне відношення між екстремальним середовищем і особистістю. Науковець розуміє екстремальність як показник особливого стану системи «людина в ситуації», що змінюється в певному діапазоні в залежності від ступеня підготовленості та вибору поведінки самою людиною. У стані психологічного стресу екстремальність ситуації задається в першу чергу ставленням людини до існуючого положення. Саме тому, екстремальні, тобто крайні, гранично можливі умови для різних людей різні.

У теорії та практиці управління безпекою персоналу виокремлюють такі головні причини трагічних випадків із працівниками: випадковість, небезпечні умови діяльності, неналежна організація та взаємодія під час виконання професійних завдань, брак досвіду роботи, нераціональне використання сил та засобів оптимізації роботи й небезпечні дії з боку працівників [3, с. 265].

До екстремальних умов діяльності (як крайній формі особливих умов) відносяться умови, пов'язані з постійною дією екстремальних факторів. Наприклад, діяльність космонавта або льотчика в польоті здійснюється завжди в екстремальних умовах, тобто постійно мають місце екстремальні фактори: невагомість, перевантаження, сенсорна ізоляція, потенційна загроза життю.

Також свою точку зору з цього приводу зазначає В.Г. Фатхутдінов. Під екстремальними ситуаціями він розуміє стан життєдіяльності людини, суб'єктивно усвідомлюваний нею як такий, що

загрожує її фізичному та психічному здоров'ю. Викликає психічне напруження. Чинниками, що зумовлюють екстремальні ситуації, є час, інформація, зміст діяльності. Автор виділяє такі різновиди екстремальних ситуацій:

- швидкоплинна – породжується гострим дефіцитом часу для прийняття і здійснення ефективних рішень та дій;

- тривала – визначається поступовим нарощуванням напруженості, сталою дією певних подразників;

- з елементами очікуваності розвитку подій – характеризується станом постійної готовності до вирішення складної ситуації, яка передбачається;

- «домінантного стану» – з'являється через неадекватність сприйняття дійсності та усвідомлення необхідності певних дій внаслідок попереднього впливу надпорогових подразників (ілюзії сприймання, неадекватність реакцій, прийняття помилкових рішень);

- критична – виникає від усвідомлення небезпечності для фізичного і психічного, здоров'я або життя людини [4, с. 180–181].

Науковці І.В. Власенко та О.Ю. Федоркін визначають, що екстремальна ситуація є раптово виникаюча та часто змінювана ситуація, що представляє найбільшу небезпеку, до якої людина не адаптована. Вона виникає, як правило, під час виконання працівником ОВС оперативних завдань, призводить до дестабілізації поведінки людини, зриву поставленого завдання при проведенні оперативної роботи та, у зв'язку з цим, до можливого травматизму і загибелі. Найбільш небезпечними, на їх погляд, вважаються такі екстремальні ситуації:

- неочікуваний напад на працівників (засідки);
- масові безладдя;
- стихійні лиха;
- затримання озброєних злочинців та підозрюваних;

- застосування вогнепальної зброї та спеціальних засобів;

- штурмова операція по затриманню групи озброєних злочинців;

- переслідування злочинців чи підозрюваних на автотранспорті;

- звільнення заручників [5, с. 178].

Протягом всього періоду вивчення поняття екстремальності неодноразово підкреслювалося, що це об'єктивно-суб'єктивне явище. Об'єктивно – екстремальні умови це реальні загрози, небезпеки і труднощі. Але кожна людина має вибір не тільки уникнути або прийняти рішення, як діяти в умовах, що склалися, але ще і виробити продуктивну

або непродуктивну стратегію подолання ситуації, що склалася. І тоді екстремальні умови можливо подолати на основі пізнання, осмислення і правильної оцінки, адже вони є необхідним компонентом життєдіяльності. Потреба вивчення дій людиною в екстремальних умовах однозначно є важливим напрямком дослідження різних правових наук. Людині в екстремальних умовах доводиться відкривати в собі нові ресурси, так як колишні стереотипи сприйняття та поведінки виявляються непридатними або неефективними.

Варто зазначити, що дослідженням діяльності працівників правоохоронних органів в екстремальних умовах займалися наступні науковці, зокрема: М.І. Ануфрієв, О.М. Бандурка, О.В. Джафарова, Д.С. Денисюк, С.О. Кузніченко, О.Ю. Синявська, С.О. Шатрава, І.В. Власенко.

Щодо нормативного закріплення екстремальних умов, то Порядок психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій, який затверджений наказом МВС України від 31 серпня 2017 року № 747 визначає екстремальні умови як виняткові, особливі, надзвичайні обставини, що загрожують життю і здоров'ю людей, мають вплив стрес-факторів, сприймаються та оцінюються як небезпечні, складні, безвихідні ситуації, унаслідок чого підвищують тривожність, емоційну напруженість, створюють психотравмуючий вплив на психіку людини [6].

Порядок класифікації надзвичайних ситуацій за їх рівнями, який затверджений постановою Кабінету міністрів України від 24 березня 2004 року № 368, встановлює, що класифікація надзвичайних ситуацій за їх рівнями здійснюється для забезпечення організації взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій у процесі вирішення питань, пов'язаних з надзвичайними ситуаціями та ліквідацією їх наслідків. Залежно від обсягів заподіяних наслідків, технічних і матеріальних ресурсів, необхідних для їх ліквідації, надзвичайна ситуація класифікується як державного, регіонального, місцевого або об'єктового рівня [7].

Усі види надзвичайних ситуацій характеризуються великою небезпекою для усіх оточуючих, у тому числі і для працівників Національної поліції. У свою чергу поліцейські зобов'язані приймати участь у ліквідації наслідків, надавати першу невідкладну допомогу. Як правило, поліцейські перші прибувають на місце події і від їх правильних дій залежить швидкість надання допомоги постраждалим, правильний аналіз небезпек та втрат, а також організація роботи

екстрених служб, охорона місця події, контроль доступу та інше.

У свою чергу надзвичайні події соціально-політичного характеру несуть поліцейським не меншу загрозу. Під час складної соціально-політичної ситуації поліція нерідко стає об'єктом агресії з боку агресивно налаштованих громадян [8, с. 73].

Таким чином, значення стану особистої безпеки поліцейських в екстремальних умовах є не тільки професійною проблемою, але одночасно впливає й на національну безпеку України. Тому для покращення загального стану в цій галузі вкрай необхідні державні кроки у цій сфері, національне фінансування і докорінна зміна системи професійної підготовки в органах Національної поліції. Знання правил поведінки з громадянами, способів захисту себе і оточуючих в умовах виникнення екстремальної ситуації та вміння застосовувати їх на практиці – це той шанс, який може допомогти поліцейському з мінімальними фізичними і моральними втратами вижити та професійно виконати свої обов'язки.

Екстремальні умови в діяльності поліції – це процес взаємодії поліцейського з екстремальними ситуаціями, які в свою чергу характеризуються як неочікувані, раптово виникаючі небезпечні обставини, особливість яких, полягає у невизначеності, складності прийняття рішення, гострою конфліктністю, стресовим станом та несуть загрозу життю і здоров'ю поліцейського.

Екстремальної ситуації в діяльності органів поліції можна умовно поділити на: надзвичайні та службові ситуації. До надзвичайних ситуацій віднесено: ситуації природного характеру, техногенного характеру, соціально-політичного характеру та воєнного характеру. До службових ситуацій віднесено: патрулювання, перевірку документів, зупинку автотранспорту, переслідування злочинця та знешкодження озброєного злочинця, виїзд на виклик (СОГ), напад на поліцейського.

Пропонується наступна класифікація джерел безпеки в діяльності працівників поліції:

1) залежно від об'єкта, на який спрямована дія:

– становлять загрозу для життя;

– становлять загрозу фізичному здоров'ю (поранення, травми, фізичні захворювання поліцейського);

– становлять загрозу психічному здоров'ю (психічні захворювання поліцейського);

2) залежно від походження безпеки:

– природні (урагани, блискавки, різні природні катаклізми; речовини природного походження; небезпечні тварини, рослини, бактерії, віруси);

– антропогенні (люди, соціальні групи або організації, що здійснюють злочинну діяльність; особи з інфекційними захворюваннями; особи з психічними захворюваннями; зброя, техніка, вибухо- або вогнебезпечні речовини, різні види небезпечних випромінювань);

3) залежно від здатності об'єкта небезпеки усвідомлювати власний руйнівний вплив:

– неживі предмети матеріального світу (транспортні засоби, механізми, випромінювальні пристрої; порох, бензин; небезпечні тварини, рослини, бактерії, віруси, біологічні організми; особи, які не здатні контролювати свої дії і керувати ними в силу своєї неосудності);

– здатні усвідомлювати руйнівний вплив своїх дій (осудні фізичні особи, які мають злочинні задуми щодо життя і здоров'я поліцейського та інших громадян, які також можуть використовувати для досягнення поставленої перед собою мети різні предмети матеріального світу – зброю, транспортні засоби, вибухові речовини, біологічні організми, небезпечних тварин, віруси);

4) за способом впливу:

– впливають шляхом здійснення конкретної дії (наїзд транспортного засобу на поліцейського, заподіяння йому смерті в результаті вогнепального поранення);

– впливають шляхом створення несприятливого фону (вихлопні гази, шум, вібрація, які виходять від потоку транспортних засобів);

5) за ступенем руйнівного впливу:

– локальні (фізичне і психічне навантаження при несенні служби, зорове навантаження на заняттях зі стрільби з вогнепальної зброї);

– викликають захворювання і в першу чергу хронічні (вплив шуму, вібрації, загазованості, запиленості на організм поліцейського; порушення режиму харчування, що може викликати у нього як звичайне, так і хронічне захворювання);

– підвищені (здатні завдати істотної шкоди здоров'ю поліцейського або заподіяти йому смерть);

6) за можливістю усвідомлення безпеки поліцейським:

– усвідомлювані (можливість наїзду транспортного засобу на поліцейського, вчинення стосовно нього збройного нападу);

– неусвідомлювані (вплив різних видів випромінювання на працівника поліції, попадання в легені повітря, що містить шкідливі речовини);

7) за можливістю здійснення контролю з боку поліцейських:

– неконтрольовані (на які поліцейський не може впливати з метою їх запобігання – злочинні задуми кримінальних елементів, несправність транспортного засобу, різке погіршення стану здоров'я водія, що у свою чергу спричинило неможливість управління ним транспортним засобом);

– контрольовані (дії яких поліцейський міг би запобігти, або які він сам привів у дію, наприклад

при управлінні патрульним транспортним засобом або при поведженні з вогнепальною зброєю);

8) залежно від наслідків, що настали:

– спричинили смерть поліцейського;

– спричинили соматичний (фізичний) розлад здоров'я поліцейського;

– спричинили психічний розлад здоров'я поліцейського.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Толлок А.О., Крюковська О.А. Безпека життєдіяльності: Навч. посібник. Дніпродзержинськ, 2011. 215 с.
2. Грибан В.Г., Негодченко О.В. Охорона праці в органах внутрішніх справ: підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 336 с.
3. Мамай К.В. Організація охорони громадського порядку та безпеки під час проведення масових заходів. *Держава і право*. 2011. № 54. С. 263–267.
4. Фатхутдінов В.Г. Особиста безпека працівників органів внутрішніх справ при проведенні масових заходів. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки*. 2011. Т. 24 (63). № 2. С. 179–185.
5. Власенко И.В., Федоркин А.Ю. Анализ эмоционального стимулирования работника милиции в экстремальных условиях. *Право і безпека*. № 4 (3). 2005. С. 177–179.
6. Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій : наказ МВС України від 31 серпня 2017 р. № 747. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/gu/z1390-17/ed20170831#n18> (дата звернення: 20.12.2018).
7. Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій за їх рівнями : постанова Кабінету міністрів України від 24 березня 2004 р. № 368. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/368-2004-%D0%BF> (дата звернення: 20.12.2018).
8. Джафарова О.В. Щодо визначення категорії «Екстремальні умови проходження служби в органах внутрішніх справ». *Шляхи покращення системи професійної підготовки правоохоронців до дій в екстремальних умовах : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 18 грудня 2015 р.). Харків : ХНУВС, 2015. С. 73–74.